

جایگاه رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام در آموزش عالی

مرتضی توکلی محمدی^۱
نعمت‌الله صفری فروشانی^۲

چکیده

در نظام آموزش عالی کشور، با وجود اینکه سال‌هاست رشته‌های مختلف تاریخ برگزار می‌شود، رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام جایگاهی نداشته است؛ همچنان که حوزه علمیه قم تا پیش از این، از چنان وضعیتی برخوردار بود و این رشته را به تصویب نرساند. در این وضعیت بود که مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه قم از مجتمع‌های وابسته به جامعه المصطفی العالمیه، از سال ۱۳۸۶ به برگزاری رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام در مقطع کارشناسی ارشد و سپس مقاطع مختلف تحصیلات تکمیلی (دکتری و سطح ۴) اقدام کرد. این رشته تحصیلی، یکی از نوآوری‌های این نهاد است که مراحل تعریف، تصویب و برگزاری آن، توسط همین نهاد انجام یافته و به تصویب آموزش عالی رسیده است.

از خصوصیات این دوره‌های آموزشی، روشمندی در تعلیم تاریخ تحلیل‌محور همراه با تعهد نسبت به اعتقادات شیعی در مورد اهل بیت علیهم السلام است. اقدام این مرکز دینی و علمی به برگزاری چنین دوره‌هایی، با اقبال دیگر مراکز دینی و آموزشی مواجه شده و برخی مراکز نیز تحت تأثیر آن، به برگزاری چنین دوره‌هایی روی آورده‌اند. با این حال، بررسی چپستی رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام و بسترهای تعریف چنین رشته‌ای در آموزش عالی و اهدافی که از این اقدام مد نظر است، ضروری می‌نماید. بنابراین، به این پرسش پاسخ داده می‌شود که جایگاه رشته تاریخ

۱. دانش‌آموخته دانشگاه ادیان و مذاهب: Tavakoli_28@yahoo.com

۲. استاد گروه تاریخ مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه: Nsfari8@gmail.com

پذیرش: ۹۷/۳/۲۲

تاریخ دریافت: ۹۷/۱/۲۰

اهلبیت علیهم السلام در آموزش عالی چیست؟

واژگان کلیدی

رشته تاریخ اهلبیت علیهم السلام، مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه، جامعه المصطفی العالمیه، آموزش عالی.

۱. درآمد

رشته تاریخ اهلبیت علیهم السلام، عنوان یکی از رشته‌های تحصیلی تخصصی است که چندسالی است در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه قم و مؤسسه آموزش عالی بنت‌الهدی، از مجتمع‌های وابسته به جامعه المصطفی العالمیه، ضمن تصویب این رشته در آموزش عالی برگزار می‌شود. توجه به تاریخ اهلبیت علیهم السلام، در بین مؤلفان و اندیشمندان مسلمان، به خصوص شیعیان، از سابقه‌ای دیرینه برخوردار است و جزء قدیم‌ترین علاقه‌مندی‌های آنان محسوب می‌شود؛ اما این نخستین بار است که یک مرکز آموزشی، به برگزاری دوره‌های آموزشی مجوزدار رشته تاریخ اهلبیت علیهم السلام در مقطع کارشناسی ارشد، دکتری و نیز سطح چهار حوزوی اقدام نموده است. قابل توجه است، گروه تاریخ اسلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه چهار رشته را در مقاطع مختلف تحصیلی به تصویب رسانده است که رشته تاریخ اهلبیت علیهم السلام، یکی از آنهاست. این گروه، در مقطع کارشناسی رشته «تاریخ اسلام» را به تصویب و اجرا رسانده است؛ اما در مقطع کارشناسی ارشد، چهار رشته: «تاریخ اهلبیت»، «تاریخ تشیع»، «تاریخ تمدن اسلامی» و «تاریخ معاصر جهان اسلام» را تصویب و اجرا کرده است؛ چنان‌که همین چهار رشته را در مقطع دکتری نیز ادامه داده است؛ ولی در مقطع سطح چهار، دو رشته «تاریخ اهلبیت» و «تمدن اسلامی» در دوره معاصر «را تصویب و برگزار کرده است. گفتنی است، تاکنون ۸ دوره در مقطع کارشناسی ارشد در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه رشته تاریخ اهلبیت علیهم السلام برگزار گردیده است؛ چنان‌که در همین نهاد، این رشته، ۴ دوره در مقطع دکتری و ۲ دوره در مقطع سطح چهار برگزار گردیده است. همچنین، گفتنی است که در مؤسسه آموزش عالی بنت‌الهدی، یک دوره از مقطع دکتری این رشته، در حال سپری شدن است.

شایان ذکر است که در این دوره‌های آموزشی، اصول و ضوابط علمی و قاعده‌مندی لازم مورد توجه قرار گرفته و به دلیل شخصیت والا و ویژگی‌های خاص اهلبیت علیهم السلام، روح حاکم بر این

نظام آموزشی، روشمندی و تعهد به اعتقادات شیعی است. در این دوره‌ها، تحلیل تاریخ، محور اصلی آموزش قرار گرفته و آموزش‌های علمی مورد نیاز جهت کشف واقعیت‌ها و فهم علمی از تاریخ اهل بیت علیهم السلام نیز مدنظر می‌باشد. از این رو، لازم است چستی این رشته تحصیلی، بسترهای شکل‌گیری و نیز اهداف آن، مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین، در گام اول که موضوع اصلی این مقاله را تشکیل می‌دهد، به این سؤال‌ها پاسخ داده می‌شود که جایگاه رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام در مطالعات تاریخی چیست؟ و در چه بسترهایی و با چه اهدافی شکل گرفته است؟

۲. بسترها

«پژوهش و تألیف در عرصه تاریخ اهل بیت علیهم السلام، توسط مؤلفان شیعه در گذشته غالباً بر پایه تاریخ نقلی بوده است. در بسیاری از موارد، پاسخ به نیازهای عمدتاً کلامی و دفع شبهه از مؤمنان و مقابله با دشمنان، انگیزه‌های اصلی پرداختن به تاریخ ائمه علیهم السلام بوده است. از ویژگی‌های این تألیفات، آن بود که غالباً نقد و تحلیل گزاره‌های تاریخی و بررسی میزان امکان وقوع اخبار و... در مواجهه با روایات تاریخی مد نظر نبوده است؛ هرچند که امکان نقد تاریخ با حدیث داده می‌شد.»^۱

اما در دهه‌های اخیر، شخصیت‌های مختلفی از عالمان و دانش‌آموختگان علوم دینی با رویکردهای دیگری به عرصه پژوهش در تاریخ اهل بیت علیهم السلام وارد شدند که نوید آغاز تحول در پژوهش‌های تاریخ اهل بیت علیهم السلام را می‌داد. شیخ راضی آل‌یاسین (م ۱۳۷۲ق)، کتاب «صلح الحسن علیه السلام» را نگاشت و هاشم معروف الحسنی (م ۱۹۸۴م)، در مورد امامان علیهم السلام کتاب «سیره الائمه الاثنی عشر» را تألیف کرد. سید محمد صدر (م ۱۳۷۷ش)، «موسوعه الإمام المهدي علیه السلام» را در چهار جلد نگاشت. وی با رویکردی تاریخی، در جلد اول و دوم آن، تاریخ غیبت صغری و تاریخ غیبت کبری را به رشته تحریر درآورد. صالحی نجف‌آبادی (م ۱۳۸۵ش) بیشتر تألیفاتش در عرصه تاریخ اهل بیت علیهم السلام بود. علامه سید مرتضی عسکری (م ۱۳۸۶ش) برخی از مطالعات خود را بر تاریخ متمرکز کرده بود. دیگر عالم شیعی که در عرصه تاریخ اهل بیت علیهم السلام تألیفاتی انجام داد، باقر شریف القرشی (م ۱۴۳۳ق) است. وی کتاب‌هایی با عناوین «حیة الائمة» تألیف کرده است. این روند روبه‌رشد، همچنان ادامه دارد و در عصر حاضر، شخصیت‌هایی از عالمان شیعی

^۱. ر.ک: توحیدی‌نیا و صفری فروشانی؛ «بررسی تحلیلی تاریخ‌نگاری روایی امامیه تا نیمه قرن پنجم هجری»؛ تاریخ اسلام، ش ۶۴، ص ۷ - ۴۱.

چون: سید جعفر مرتضی عاملی، رسول جعفریان و محمدهادی یوسفی غروی، تألیفات متعددی را در عرصه تاریخ اهل بیت علیهم السلام انجام داده‌اند.

توجه به تألیفاتی که توسط عالمان علوم دینی در عصر حاضر سامان یافته، به این مسئله رهنمون است که تحلیل و تعهد، از ویژگی‌های این نوشته‌هاست؛ به این بیان که این نوشته‌ها، از تاریخ نقلی فاصله گرفته و به تحلیل وقایع و رویدادهای تاریخ امامان علیهم السلام عنایت ویژه دارند. در عصر حاضر، می‌توان گفت که اهمیت تحلیل در فهم وقایع و رویدادهای تاریخی، جایگاه خویش را یافته است و در تألیف‌ها و نشست‌های علمی نیز مورد تأکید قرار می‌گیرد.^۲ گفتنی است، افزون بر تألیفاتی که از صرف تاریخ نقلی فاصله گرفته و تحلیل وقایع و رویدادهای تاریخی را مورد توجه قرار داده‌اند - که نمونه‌هایی از آن‌ها پیش‌تر ذکر گردید -، آنچه به عنوان پدیده‌ای قابل توجه باید از آن یاد کرد، رویکرد تحلیلی عالمان علوم دینی در عصر حاضر به تاریخ اهل بیت علیهم السلام است؛ به نحوی که عدم نگارش کتاب‌های علمی و روشمند در خصوص ائمه علیهم السلام، انگیزه‌ای می‌شود تا باقر شریف القرشی، کتاب‌های *سیرة الائمه* را به نگارش درآورد؛^۳ همچنان که سید جعفر مرتضی عاملی، فاصله داشتن از تحلیل را خلأ تألیفات با موضوع اهل بیت علیهم السلام معرفی کرده و تاریخ‌نویسی بدون ارائه تحلیل از وقایع و رویدادها را ناکافی می‌داند^۴ و محمدهادی یوسفی غروی، تحقیق و تحلیل را از بایسته‌های تألیفات تاریخی در خصوص اهل بیت علیهم السلام می‌داند.^۵

مسئله دیگر اینکه پابندی به عقاید شیعی و تعهد به آن، از ویژگی‌های تألیفات عالمان علوم دینی در عصر حاضر است؛ به عنوان مثال، کتاب شهید جاوید تألیف صالحی نجف‌آبادی جریان‌اتی را ایجاد کرد؛^۶ از جمله اینکه کسانی همچون: صافی گلپایگانی،^۷ استادی،^۸ علی پناه اشتهداردی،^۹

۲. ر.ک: نشست علمی نقش بسترشناسی در تحلیل قیام عاشورا، با سخنرانی دکتر صفری فروشانی:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=36846&newsview=35088>

۳. ر.ک: گفت‌وگو با شیخ باقر شریف قرشی؛ کتاب ماه دین، ش ۷۲، ص ۳۸ - ۴۱.

۴. ر.ک: بررسی کتاب «الصحيح من سیرة امیر المؤمنین» با حضور سید جعفر مرتضی عاملی در دانشگاه ادیان و مذاهب: <http://www.hawzah.net/fa/News/View/78039>

۵. ر.ک: «مصاحبه با استاد محمدهادی یوسفی غروی»؛ تاریخ اسلام در آینه پژوهش، پیش‌شماره ۲، سال ۱۳۸۲.

۶. ر.ک: رضا استادی؛ سرگذشت کتاب شهید جاوید / رسول جعفریان؛ جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی ایران؛ ص ۸۵۳ - ۸۶۶ / سید حسن اسلامی؛ کاروند کتاب شهید جاوید؛ کتاب ماه دین، ش ۱۷۰، ص ۸۵ - ۱۰۰.

۷. ر.ک: صافی گلپایگانی (آیت الله)؛ حسین علیه السلام، شهید آگاه.

سید محمد مهدی مرتضوی،^{۱۰} محمد علی انصاری،^{۱۱} محمد حسین اشعری، حسین کرمی و سید حسن آل طه^{۱۲} را در واکنش به آن، به نوشتن ردیه واداشت. فارغ از نتیجه‌ای که نویسنده کتاب و یا ناقدان، به آن رهنمون گشته‌اند، یکی از مباحث محوری، بحث در باره علم امام حسین علیه السلام به شهادت خویش است. دانسته است که تاریخ در خصوص اینکه امام حسین علیه السلام به عنوان امامی که دارای ویژگی‌هایی مانند علم خاص از جانب خداوند است، در قیام خویش علم به شهادت داشته یا خیر، نظری نمی‌تواند داشته باشد؛ اما باورهای اعتقادی شیعه در مورد ویژگی‌های امامان علیهم السلام، از جمله علم امام، باعث طرح چنان مباحثی می‌شود. از این رو، گفتنی است که تعهد به باورهای اعتقادی مسلم شیعی، از ویژگی‌های تاریخ‌پژوهی در عرصه تاریخ امامان علیهم السلام می‌باشد و در تاریخ‌پژوهی عالمان و دانش‌آموختگان علوم دینی شیعی، تعهد به باورها و عقاید شیعی، از ملزومات پژوهش در این عرصه است.^{۱۳}

۳. ضرورت

برگزاری دوره‌های تحصیلات تکمیلی در رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، از اهمیت فراوانی برخوردار است که در عبارات کوتاهی می‌توان چنین به آن اشاره کرد که این دوره‌ها، در هموار ساختن مسیر کشف حقیقت و تبیین علمی در مورد اهل بیت علیهم السلام تأثیرگذار خواهد بود؛ اما افزون بر اهمیت، باید گفت در عصر حاضر، ضرورت برگزاری این دوره‌ها نیز قابل توجه است. دریافت این ضرورت، از توجه به پژوهش‌های مربوط به اهل بیت علیهم السلام میسر خواهد بود. از طرفی، این پژوهش‌ها حکایت از آن دارد که دامنه مباحث مربوط به آن بزرگواران بسیار گسترده شده و از انحصار آن در بحث از اخبار مربوط به: دوران زندگی اهل بیت علیهم السلام، برخوردارهای آن حضرات با حاکمان عصر خویش، نصوص و دلایل امامت آن بزرگواران و اخبار مربوط به اصحاب

^۸. رک: رضا استادی؛ سرگذشت کتاب شهید جاوید.

^۹. رک: علی پناه اشتهاردی؛ کتاب هفت‌ساله چرا صدا درآورد.

^{۱۰}. رک: سید محمد مهدی مرتضوی؛ جواب او از کتاب او.

^{۱۱}. محمد علی انصاری؛ دفاع از حسین شهید، رد بر کتاب شهید جاوید.

^{۱۲}. محمد حسین اشعری، حسین کرمی و سید حسن آل طه؛ یک بررسی مختصر پیرامون قیام مقدس شهید جاوید حسین بن علی علیه السلام.

^{۱۳}. تبیین این رویکرد را در سخنرانی دکتر صفری فروشانی با عنوان «همگرایی روش‌ها در عاشورا پژوهی» ببینید:
<http://www.sokhanetarikh.com/index.aspx?siteid=60&pageid=31939&newsview=79>

امامان علیهم‌السلام و مباحثی مانند آن‌ها، بسیار فراتر رفته است. دیگر آنکه در سال‌های اخیر شمار تألیفات در موضوع تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام، کثرت قابل توجهی یافته است و حتی مؤسسات و پژوهشگاه‌هایی نیز به صورت تخصصی فعالیت‌های پژوهشی در زمینه اهل‌بیت علیهم‌السلام دارند و تألیفات متعدد و گوناگونی را در زمینه اهل‌بیت علیهم‌السلام به ثمر رسانده‌اند. در بین این مؤسسات، آنچه مانند جامعه‌المصطفی علیه‌السلام ماهیت حوزوی دارد، در این تحقیق بیشتر مورد توجه است.

نمونه‌ای دیگر از این مراکز، پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام وابسته به پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی است. این پژوهشکده به منظور بررسی روشمند حوزه‌های مرتبط با تاریخ و سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام و بسترهای تأثیرگذار در آن، از سال ۱۳۶۴ فعالیت خود را آغاز کرده و تاکنون نیز ادامه دارد.^{۱۴} این مرکز، آثار متعددی را در موضوع تاریخ و سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام منتشر کرده^{۱۵} و علاوه بر آثار موردی، کلان‌پروژه‌هایی را نیز در دستور کار خود قرار داده است. مهم‌ترین آن‌ها که با مباحث این مقاله پیوند بیشتری دارد، دانشنامه اهل‌بیت علیهم‌السلام است. در معرفی دانشنامه اهل‌بیت علیهم‌السلام چنین آمده:

این دانشنامه، مجموع اطلاعات روشمند و علمی با محوریت چهارده معصوم علیهم‌السلام را دربرمی‌گیرد. از این‌رو، شخصیت‌ها، خاندان‌ها، شهرها و مکان‌ها، مفاهیم کلامی، قرآنی، سیاسی، اجتماعی، فقهی، اخلاقی و... مرتبط با اهل‌بیت علیهم‌السلام مورد توجه قرار خواهد گرفت. لزوم دسترسی سریع و آسان به مرجعی متقن و معتبر برای شناخت شخصیت و آموزه‌های اهل‌بیت علیهم‌السلام در سطح ملی و بین‌المللی و ارائه مجموعه علمی و جامع در این زمینه، با توجه به فقدان اثری با این ویژگی‌ها، ضرورت تدوین دانشنامه را محرز می‌سازد.^{۱۶}

^{۱۴}. تمرکز بر جوانب گوناگون تاریخ و سیره امامان علیهم‌السلام و سازوکارهای منطقی و اصولی دستیابی به حقایق تاریخی، و همچنین مطالعه و تحقیق درباره هویت تاریخی تشیع و نقش آن در فرهنگ و تمدن اسلامی، اساسی‌ترین رویکردهای این پژوهشکده بوده است. ر.ک: پایگاه اینترنتی پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام، نشانی:

<http://history.isca.ac.ir/Portal/Home>

^{۱۵}. از آن جمله، ر.ک: مصطفی صادقی؛ تاریخ‌نگاری ابن طاووس / غلامحسین حسین‌زاده شانه‌چی؛ سیری در منابع شیعی تاریخ ائمه علیهم‌السلام / سید محمود سامانی؛ مناسبات اهل‌بیت علیهم‌السلام با ایرانیان / یدالله مقدسی؛ بازپژوهی تاریخ ولادت و شهادت معصومان علیهم‌السلام / مصطفی صادقی؛ تصحیح و منبع‌شناسی کتاب الملهوف سیدبن طاووس / محمدعلی چلونگر و سید مسعود شاه‌مرادی؛ دولت‌های شیعی در تاریخ / حسین قاضی‌خانی؛ رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و مدیریت تنش‌های مدینه / منصور داداش‌نژاد؛ سیمای دوازده امام در میراث مکتوب اهل‌سنت / محمد قزوینی؛ مذهب شیعه: تاریخ اسلام در ایران و عراق (ترجمه و نقد کتاب دوایت م دونالسون) / و ...

^{۱۶}. ر.ک: پایگاه اینترنتی دانشنامه اهل‌بیت علیهم‌السلام: http://ahlebeitpedia.com/about_us

گفتنی است که این دانشنامه، از سال ۱۳۹۳ فعالیت خود را آغاز کرده و از سه بخش: «تاریخ»، «کلام و اندیشه‌های سیاسی - اجتماعی» و بخش «فقه و اخلاق» تشکیل یافته است که «تاریخ»، یک بخش مهم آن را تشکیل می‌دهد.

از دیگر مراکز پژوهشی که فعالیت‌هایی در زمینه تاریخ اهل بیت علیهم السلام دارد، می‌توان از پژوهشگاه حوزه و دانشگاه نام برد. این پژوهشگاه که سالیانی است به فعالیت‌های پژوهشی مشغول است، از چندین پژوهشکده برخوردار است که پژوهشکده علوم اسلامی آن، گروهی با عنوان «تاریخ اسلام» دارد. تاریخ اسلام، عنوانی عام از تاریخ اهل بیت علیهم السلام است؛ اما این گروه توانسته تاکنون آثار پژوهشی گوناگونی را در زمینه اهل بیت علیهم السلام به انتشار برساند. *دانشنامه سیره نبوی صلی الله علیه و آله* در چند جلد، جامعه مدینه در عصر نبوی صلی الله علیه و آله، *حیات اقتصادی امامان علیهم السلام از صلح امام حسن علیه السلام تا آغاز غیبت صغری*، تحول گفتمان در گزارش واقعه کربلا و نیز *تاریخ‌نگاری محدث قمی*، نمونه‌هایی از این دست هستند. هم‌اینک، در طرحی جامع، نگارش زندگانی همه‌جانبه دوازده امام را در دوازده پروژه در دست انجام دارد.

همچنین، باید از موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه نام برد که تاکنون توانسته تألیفات گوناگونی را در زمینه اهل بیت علیهم السلام به ثمر رساند. در این میان، می‌توان آثاری مانند: *تاریخ قیام و مقتل جامع سید الشهداء، سازمان وکالت و نقش آن در عصر ائمه علیهم السلام، رازداران حریم اهل بیت علیهم السلام، پژوهشی درباره باب‌های اهل بیت علیهم السلام، جریان‌شناسی تاریخی قرائت‌ها و رویکردهای عاشورا از صفویه تا مشروطه (با تأکید به مقاتل)* را یادآوری کرد. دیگر مرکزی که فعالیت‌های پژوهشی در مورد اهل بیت علیهم السلام دارد، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی است. از آثاری که در این پژوهشگاه انجام یافته، می‌توان *دانشنامه امام علی علیه السلام*^{۱۷} و *دانشنامه فاطمی*^{۱۸} را نام برد.

با توجه به آنچه گذشت، گفتنی است با همه توفیقاتی که در عرصه پژوهش در تاریخ اهل بیت علیهم السلام مواجهیم، اما امر آموزش در این رشته مغفول مانده بود. این، در حالی است که کسب موفقیت در امر پژوهش، از اهمیت آموزش نخواهد کاست. به این ترتیب، برگزاری این

^{۱۷}. معرفی این دانشنامه را در پایگاه اینترنتی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و در این نشانی ببینید:
http://www.poiict.ir/category/imam_ali_encyclopedia

^{۱۸}. معرفی این دانشنامه را در پایگاه اینترنتی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و در این نشانی ببینید:
http://www.poiict.ir/category/fatemi_encyclopedia

دوره‌های آموزشی ضمن آنکه پژوهشگران این عرصه را پرورش خواهد داد، می‌تواند به پژوهش‌ها در زمینه تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام با توجه به ضرورت‌ها جهت‌دهی کند.

۴. اهداف

جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و به‌ویژه مجتمع آموزش عالی امام خمینی مدظله‌العالیه، اهداف خود را در بستر روشمندی تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام و تعهد به اعتقادات مسلم امامیه پیگیری می‌کند. در این نوشتار، به دیدگاه‌های مختلفی که در مورد کیفیت تعامل اعتقادات و به عبارتی، مباحث کلامی با تاریخ مربوط است، پرداخته نمی‌شود؛^{۱۹} با این وصف، گفتنی است اعتقاد این مجتمع آموزشی، بر این است که تاریخ، خود منبعی معرفت‌شناختی است و البته روشمندی در مطالعات تاریخی، مسئله مهم و ضروری است که امروزه بیش از هر زمانی، ضرورت آن روشن گردیده است؛ اما تعهد به اعتقادات قطعی امامیه را نیز مسئله‌ای می‌داند که عدم توجه کافی به آن، شناخت دقیقی از اهل بیت علیهم‌السلام به دست نخواهد داد. بنابراین، گفتنی است نظام آموزشی جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در رشته‌های مختلف، متناسب با جایگاه و رویکرد جامعه المصطفی تبیین شده است. این نهاد، اهدافی را که برای رشته تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام در نظر داشته، در معرفی مقاطع مختلف آن مورد توجه قرار داده است. در معرفی مقطع ارشد این رشته، چنین اهدافی مطرح گردیده است:

- تبیین روشمند و علمی شناخت اهل بیت علیهم‌السلام در طول تاریخ اسلام؛
- دفاع از اهل بیت علیهم‌السلام در بُعد تاریخی در مقابل شبهات؛
- بررسی تحولات تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام به منظور تشخیص حقایق؛
- ارائه زمینه‌ها و علل پیدایی، رشد و سقوط دولت‌های شیعه در طول تاریخ؛
- آشنایی با پراکندگی جغرافیایی اهل بیت علیهم‌السلام در طول تاریخ به منظور تشخیص زمینه‌های مناسب برای بهره‌برداری.^{۲۰}

در مقطع سطح چهار^{۲۱} نیز اهدافی برای این رشته مشخص گردیده که عبارتند از:

^{۱۹}. این بحث، از مباحث فلسفه علوم است که باید در جای خود مورد بررسی قرار گیرد. رویکرد تاریخ‌پژوه به مباحث تاریخی، بدون تردید، متأثر از نوع دیدگاهی است که وی در این بحث اتخاذ کرده باشد.

^{۲۰}. رک: معرفی مقطع کارشناسی ارشد رشته تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام:

<http://miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=1&pageid=1077>

^{۲۱}. سطح چهار در نظام حوزوی، معادل دکتری است که تکیه آن بر تدوین رساله پس از احراز شرایط علمی مانند چندین مصاحبه در مقطع خارج است. سطح چهارهای حوزوی در رشته عمومی فقه و اصول است و برای اولین بار

- آشنایی با مباحث و موضوعات تاریخ اهل بیت علیهم السلام؛
 - توانمندی تبیین مباحث تاریخ اهل بیت علیهم السلام؛
 - آشنایی با گستره‌ها، آرا و نظریات اندیشمندان در حوزه مباحث تاریخ اهل بیت علیهم السلام؛
 - شناسایی تفکر فرقه‌های شیعی معاصر؛
 - تربیت افراد توانا و متخصص در حوزه مباحث تاریخ اهل بیت علیهم السلام.^{۲۲}
 اما اهداف کلی مقطع دکتری این رشته نیز حائز اهمیت است. برخی از اهداف تعریف شده از این قرارند:

- گسترش مرزهای دانش در رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام؛
 - نقد و تبیین روشمند و علمی تاریخ اهل بیت علیهم السلام؛
 - نقد و بررسی تحولات تاریخ اهل بیت علیهم السلام به منظور تشخیص حقایق.^{۲۳}
 گفتنی است با دقت در اهداف تعریف شده درمی‌یابیم که اهداف کلی که برای این رشته مشخص گردیده، بر سه زمینه اصلی متمرکز است: ۱. شناخت اهل بیت علیهم السلام؛ ۲. تبیین روشمند و علمی تاریخ اهل بیت علیهم السلام؛ ۳. دفاع از اهل بیت علیهم السلام در مقابل شبهات. این اهداف، متناسب با جایگاه جامعه المصطفی علیه السلام تعریف شده است؛ توضیح آنکه جامعه المصطفی علیه السلام یک نهاد دینی، بین‌المللی و علمی است. از این رو، دفاع از اهل بیت علیهم السلام در مقابل شبهات، متناسب با رویکرد دینی این نهاد تبیین و تعریف شده است. و از آنجا که یک نهاد بین‌المللی است و دانش‌پژوهان بسیاری را از نقاط مختلف جهان در اختیار دارد، از این ظرفیت در راستای شناخت و به تبع آن، معرفی اهل بیت علیهم السلام بهره می‌برد؛ اما آنچه اساس هرگونه فعالیت دیگر است، جنبه علمی این نهاد است. هرگونه فعالیت تبلیغی و نیز دفع شبهات، متأثر از جنبه علمی این نهاد است. بنابراین، تبیین روشمند و علمی تاریخ اهل بیت علیهم السلام به منظور کشف حقایق در مورد آن بزرگواران، رویکرد اصلی این نهاد است. مطلبی که متناسب با جنبه علمی جامعه المصطفی علیه السلام لازم است مورد توجه قرار گیرد، این است که آموزش پژوهشگرانی که بتوانند شناخت صحیحی از امامان و

در جامعه المصطفی علیه السلام، سطح چهار تخصصی برگزار شد.

^{۲۲}. رک: معرفی مقطع سطح چهار رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، به نشانی اینترنتی:

<http://www.edu.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=31&pageid=35540>

^{۲۳}. رک: معرفی دوره دکتری رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام:

<http://miu.ac.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=1163>

اهلبیت علیهم السلام ارائه دهند، از اولویت‌های این مرکز آموزشی است؛ شناختی که مبتنی بر قواعد علمی و روشمندی باشد و خرافه‌زدایی را در دستور کار خود قرار دهد و نیز بتواند از امامان علیهم السلام به عنوان انسان‌های متعالی شناختی ارائه دهد که قابلیت الگوبرداری در سیره و زندگی توسط دیگر انسان‌ها را داشته باشد.

۵. دوره‌ها

۵-۱. مقاطع تحصیلی

رشته تاریخ اهلبیت علیهم السلام در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه، در سه مقطع ارائه می‌شود.

کارشناسی ارشد: اولین مقطعی که دانش‌پژوه وارد این رشته می‌شود، مقطع کارشناسی ارشد است. برای این رشته، مقطع کارشناسی در نظر گرفته نشده؛ اما در مقطع کارشناسی، رشته تاریخ اسلام ارائه می‌شود که دروسی متناسب با تاریخ اهلبیت علیهم السلام همچون سیره پیامبر و اهلبیت علیهم السلام در آن در نظر گرفته شده است.^{۲۴} مقطع کارشناسی ارشد، از ۶۴ واحد درسی تشکیل یافته که ۳۲ واحد آن را دروس جبرانی^{۲۵} و ۲۸ واحد را دروس تخصصی به خود اختصاص داده است و در پایان نیز دانش‌پژوه باید پایان‌نامه پژوهشی ارائه دهد.^{۲۶}

دوره دکتری: دوره دکترای تاریخ اهلبیت علیهم السلام، بالاترین دوره تحصیلی تخصصی در زمینه اهلبیت علیهم السلام است که دانش‌پژوهان مجموعه‌ای هماهنگ از فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی را انجام می‌دهند. در این مقطع، ۱۶ واحد دروس تخصصی فقه و اصول متناسب با سطح عالی حوزه و در راستای ماهیت حوزوی جامعه المصطفی و همچنین، ۱۸ واحد درس تخصصی ارائه می‌شود و ۳۰ درصد از زمان واحدها، علاوه بر رساله، به کار پژوهشی تعلق دارد. دروس این دوره، جنبه نظری عینی دارند و بر جنبه نظری آن تأکید بیشتری می‌شود.^{۲۷}

^{۲۴}. ر.ک: <http://miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=1&pageid=836>

^{۲۵}. منظور ما از دروس جبرانی، دروسی است که یک مؤسسه خاص برای تأمین اهداف آموزشی، پژوهشی و تربیتی، علاوه بر واحدهای مصوب وزارتی، به دانش‌پژوهان خود ارائه می‌دهد و در جدول دروس، آنها را الزامی معرفی می‌کند.

^{۲۶}. ر.ک: <http://miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=1&pageid=1077>

^{۲۷}. ر.ک: <http://miu.ac.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=1163>

سطح چهار: در مقاطعی که جامعه المصطفی به عنوان سطح چهار تعریف کرده، جنبه دروس حوزوی نسبت به مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری قوی تر است. در واقع، جامعه المصطفی این دوره‌ها را متناسب با رویکردهایی که در دانش پژوهان سراغ دارد، برگزار می‌کند. غالباً دانش پژوهانی که به تحصیل در سطح چهار علاقه‌مند هستند، فارغ از دغدغه‌های اخذ مدرک می‌باشند و بر حفظ زمینه اصلی تحصیلات حوزوی، یعنی دروس فقه و اصول تأکید بیشتری دارند و به این صورت، در فراگیری دانش، از انگیزه‌های بیشتری برخوردارند. بر همین اساس بود که جامعه المصطفی دوره‌های سطح چهار را برگزار کرد. هدف اصلی، این است که دانش پژوهان این مقطع در رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، به صورت علمی و رشمند تاریخ اهل بیت علیهم السلام را نیز آموزش ببینند و مانند یک مجتهد با دیدگاه نقادانه به مباحث تاریخی بپردازند.^{۲۸} در این مقطع تحصیلی، دانش پژوه ضمن آنکه در ۲۰ واحد درسی، دروس حوزوی را می‌خواند، ۴۸ واحد درسی تخصصی را نیز آموزش می‌بیند.^{۲۹}

۵-۲. گونه‌های دروس و سرفصل‌ها

بررسی دروس و سرفصل‌ها می‌تواند در شناخت رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام و روشمندی آن تأثیرگذار باشد. به این منظور، نظری اجمالی بر سرفصل‌های دروس در مقاطع مختلف تحصیلی و نیز گونه‌های آن‌ها لازم خواهد بود.

۵-۲-۱. کارشناسی ارشد: دروسی که برای مقطع کارشناسی ارشد رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام در نظر گرفته شده، از گونه‌های متنوعی برخوردار است که می‌توان آن‌ها را تحت عناوینی چون: پیامبرشناسی، اهل بیت‌شناسی، مأخذشناسی، رویکردشناسی و فرقه‌شناسی یادآور شد.^{۳۰} در این مقطع، ۲ واحد درسی به تاریخ پیامبر صلی الله علیه و آله اختصاص داده شده که شناخت و نقد حوادث دوران پیامبر و دیدگاه‌های متنوع در این باره را هدف اصلی خود قرار داده است. همچنین، ۱۲ واحد

^{۲۸}. رک: گفت‌وگوی سخن تاریخ با مدیر پیشین گروه تاریخ اسلام، دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی، قسمت دوم، به نشانی:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=63080>

^{۲۹}. رک: معرفی سطح چهار رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، به نشانی:

<http://www.edu.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=31&pageid=35540>

^{۳۰}. فهرست دروس این مقطع را در پیوست شماره ۱ ببینید.

درسی که متشکل از ۶ درس ۲ واحدی است، به تاریخ اهل بیت علیهم السلام اختصاص داده شده که طی آن، شناخت تحلیلی زندگانی حضرت فاطمه علیها السلام و امامان دوازده گانه علیهم السلام مدنظر قرار گرفته است. روش پژوهش در تاریخ و سیره ائمه علیهم السلام، عنوان یکی از دروس روشی این مقطع است که با هدف آشنایی با روش های پژوهش در تاریخ ائمه علیهم السلام و شیوه های نقد آن ها به منظور دستیابی به روش ها و نوع پژوهش مطلوب در مطالعات سیره ای، سیری از مباحثی چون تمایز و تشابه مطالعات تاریخی و سیره ای، روش های پژوهش، انواع پژوهش، مراحل پژوهش و شیوه های نقد داده های سیره ای را مورد بررسی قرار می دهد.

مآخذشناسی ائمه علیهم السلام، از دیگر دروس تخصصی این مقطع است که هدف از آن، شناخت منابع قدیم و کتاب های مطالعاتی جدید درباره ائمه علیهم السلام عنوان شده و سرفصل هایی چون: منابع حدیثی و منابع غیر حدیثی مانند طبقات و تراجم، تاریخ کلام، فرق و مذاهب و مطالعات جدید شیعی و سنی و مستشرقان برای آن در نظر گرفته شده است؛ اما درس دیگری که باید از آن یاد کرد، درس ائمه علیهم السلام در آثار دانشمندان غیر شیعی است که از گونه رویکردشناسانه می باشد و شناخت برجسته ترین آثار و دیدگاه ها و عوامل رویکرد دانشمندان غیر شیعی به مباحث درباره ائمه علیهم السلام، هدف آن درس معرفی شده است. دیگر درس تخصصی این مقطع که از گونه فرقه شناسی است، فرقه های شیعی عنوان دارد که شناخت تحلیلی فرقه های شیعی و منتسب به شیعه و تعامل آن ها با یکدیگر هدف از آن عنوان شده است.

۲-۲-۵. مقطع دکتری: در مقطع دکتری، مجموعه ای از دروس تخصصی و پیرامونی و نیز جبرانی برای این رشته در نظر گرفته شده است که در نهایت، می تواند پژوهشگر تاریخ اهل بیت علیهم السلام را در شناخت دقیق تر از آن بزرگواران یاری کند.^{۳۱} برای این مقطع، سه درس: مبانی کلامی مهدویت، تحلیل تاریخ اهل بیت علیهم السلام و مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلام به عنوان دروس پیش نیاز (جبرانی) در نظر گرفته شده است. درس مبانی کلامی مهدویت، از گونه میناشناسانه است که هدف از آن، بررسی و نقد مبانی کلامی مهدویت می باشد. روشن است که این مبانی، توانایی آن را دارد که در پژوهش های مرتبط با تاریخ مهدویت تأثیرگذار باشد. از این رو، مباحثی چون: مؤلفه های مهدویت در کتب امامیه، پیامدهای اندیشه مهدویت، مستندات کلامی اندیشه مهدویت و بررسی مجادلات کلامی معاصر درباره مبانی کلامی مهدویت، از سرفصل های

^{۳۱}. در پیوست شماره ۲، فهرست دروس این مقطع را ببینید.

این درس می‌باشد.

مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلام نیز از جمله دروسی است که در گونه بسترشناسانه جای می‌گیرد. هدف از این درس، تبیین نقش و جایگاه مرجعیت علمی پیشوایان شیعه در جهان اسلام و دیدگاه‌های معاصران مسلمان در این زمینه است؛ اما تحلیل تاریخ اهل بیت علیهم السلام، عنوان درسی است که برای نخستین بار در این مجتمع آموزشی و برای این مقطع تحصیلی در رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام تعریف و تصویب شده است. این درس از گونه دروس تحلیلی است و هدف از آن، شناخت تحلیلی دانش پژوهان درباره مسائل مختلف تاریخ اهل بیت علیهم السلام و حوادث دوران آنان عنوان شده است؛ اما در واقع، می‌توان گفت روح حاکم بر این درس، شناخت قواعدی است که بر تحلیل تاریخ اهل بیت علیهم السلام حاکم است. از همین رو است که در این درس، شناخت رویکردهای پژوهشگران این عرصه مورد توجه قرار می‌گیرد و این درس را تا حدّ یکی از مهم‌ترین و کاربردی‌ترین دروس در پژوهش‌های تاریخی ارتقا می‌بخشد.

در این مقطع، سه عنوان درسی نیز به عنوان دروس پیرامونی مورد توجه قرار گرفته است: «شناخت و نقد منابع» و «نقد آثار مستشرقان» که هر دو، از گونه واحدهای نقدی است و درس «روش تحقیق پیشرفته» که از گونه روش‌شناسانه است. در درس «شناخت و نقد منابع»، شناخت منابع مربوط به تاریخ اهل بیت علیهم السلام و روش‌های نقد آن، هدف از آن درس معرفی شده؛ همچنان که بررسی و نقد آثار مستشرقان به منظور دستیابی به روش‌ها، رویکردها، سیر تطور، منابع و تحلیل‌های آنان و نقد آن، هدف از درس «نقد آثار مستشرقان» عنوان می‌شود؛ اما درس «روش تحقیق پیشرفته»، متکفل شناخت روش‌ها، مکاتب و عرصه‌های تاریخی در زمینه‌های مختلف با تأکید بر مباحث فلسفه تاریخ و هرمنوتیک است.

سه درس دیگر نیز جزء دروسی است که می‌توان آن‌ها را از گونه دیدگاه‌های ائمه علیهم السلام نامید. «ائمه علیهم السلام و ادیان و مذاهب» که هدف از آن، شناخت دیدگاه‌های متقابل ائمه علیهم السلام و ادیان و مذاهب و تعامل بین آن‌ها عنوان شده و سرفصل‌هایی چون: «ائمه علیهم السلام و ادیان آسمانی»، «ائمه علیهم السلام و مکاتب الحادی»، «ائمه علیهم السلام و مذاهب غیرشیعی» و «ائمه علیهم السلام و مذاهب شیعی» برای آن تعریف گردیده است.

«درس اهل بیت علیهم السلام و تمدن اسلامی»، یکی دیگر از این دروس است که هدف از آن، بررسی و تحلیل دیدگاه‌ها و نقش اهل بیت علیهم السلام در تمدن اسلامی است.

همچنین، از درس «اندیشه‌های سیاسی اهل بیت علیهم السلام» می‌توان به عنوان سومین درس از

این گونه یاد کرد که هدف از آن، آشنایی با شیوه استنباط نظام سیاسی اسلام از سنت و تحلیل تفکر سیاسی پیامبر ﷺ و اهل بیت  عنوان گردیده است. روش‌شناسی اندیشه سیاسی، بررسی دلایل وجوب وجود دولت از منظر و در سیره معصومان ، مباحث مربوط به نقش مردم در نظام سیاسی اسلام و نیز پیوند اخلاق و سیاست در اندیشه اهل بیت ، از سرفصل‌های این درس است.

«جغرافیایی انسانی شیعه در زمان ائمه »، از جمله دروس این مقطع است که می‌توان آن را در گونه بسترشناسانه جای داد. هدف از این درس، بررسی پراکندگی شیعه و سیر پیشرفت و گسترش تشیع در سرزمین‌های مختلف عنوان شده است.

دیگر درس این مقطع که از گونه رویکردشناسانه است، «بررسی و نقد آرای متفکران معاصر» نام دارد. در این درس، ایجاد توانایی نقد و بررسی دیدگاه‌های معاصر در باره اهل بیت  مدنظر بوده و سرفصل‌هایی چون: زمینه تاریخی طرح دیدگاه‌های جدید در تحلیل تاریخ اهل بیت ، دیدگاه نقش سیاسی - اجتماعی امامان شیعه، رویکرد شیعه به مطالعه تاریخ و سیره اهل بیت  و رویکرد اهل سنت به مطالعه تاریخ و سیره آن بزرگواران را دربرمی‌گیرد. در نهایت نیز باید از درس تاریخ مهدویت یاد کرد که از گونه مهدویت‌پژوهی است و هدف از آن، بررسی سیر تطور اندیشه مهدویت است.

۳-۵. ویژگی‌های دوره‌ها

از جمله سیاست‌های آموزشی این مجتمع، تأکید بر مسئله روشمندی و نیز شناخت رویکردهای مختلف است که در تعریف و تصویب دروس نیز آن را مورد لحاظ قرار داده است. این مسئله همچنین، در شیوه استفاده از اساتید مختلف نمود یافته است؛ به این ترتیب که سعی بر آن بوده تا اساتیدی مجرب که از تنوع در رویکردها برخوردارند، مورد استفاده قرار گیرند. به این منظور، در بین اساتید این رشته می‌توان کسانی را یافت که رویکردهای متنوعی مانند: تاریخی محض، تاریخی - کلامی و سنتی به مباحث دارند.

حایز اهمیت است که ویژگی‌هایی را که اساتید محترم در ارائه دروس بر آن تمرکز دارند، در چند عنوان می‌توان یادآور شد. روشمندی، تعهد به باورهای اعتقادی مسلم شیعی، نقادی تاریخی، سعی در خرافه‌زدایی، داشتن تحلیل و مبنای از جمله این ویژگی‌هاست. تأکید بر این موارد را می‌توان در بحث‌هایی که برخی از اساتید در جلسات علمی مختلف ارائه داده‌اند، مشاهده کرد.

برخی از این موارد، به شرح ذیل هستند. لازم به توضیح است که برخی از این جلسات، در مکانی غیر از مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه و توسط مراکزی دیگر انجام یافته است:

- نشست علمی «نقد روش مواجهه حذفی با برخی منابع تاریخی»، با سخنرانی دکتر جباری در اردیبهشت ۱۳۹۴؛^{۳۲}

- نشست «نقد و بررسی نظریه از امامیه تا اثنی عشریه (اتان کلبرگ)»، در سال ۱۳۸۵ که دبیر علمی آن دکتر بارانی بود؛^{۳۳}

- نشست علمی «رابطه گسترش اسلام با جهاد در عصر نبوی با تأکید بر نقد رویکرد خاورشناسان»، در مهر ۱۳۹۲ با سخنرانی استاد عبدالمحمدی؛^{۳۴}

- نشست با عنوان «مسئلات تاریخی و نقش آن در سیره پژوهی» که در ۹ آبان ۱۳۹۱ با سخنرانی استاد الله اکبری برگزار شد. استاد الله اکبری در این نشست، اصولی را به عنوان مسائل تاریخی به معنای گزاره خبری مورد قبول تمامی مورخان گذشته و معاصر مطرح نمود؛^{۳۵}

- نشست با عنوان «بایسته‌های سیره پژوهی»، با سخنرانی دکتر صفری فروشانی در ۲۲ اسفند ۱۳۹۱؛^{۳۶}

- نقد کتاب *ارزیابی اخبار قضاوت‌های امام علی علیه السلام*، تألیف مصطفی صادقی با نقادی دکتر جوادی و دکتر صفری در اسفند ۱۳۹۲؛^{۳۷}

^{۳۲}. متن گزارش این نشست را در این نشانی اینترنتی ببینید:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=62295>

^{۳۳}. رک: علیرضا جوهرچی؛ تاریخ در گذرگاه نقد؛ ص ۱۳۵ - ۲۰۴.

^{۳۴}. متن این نشست را در این نشانی اینترنتی ببینید:

<http://news.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=23&pageid=27636&newsview=38975>

^{۳۵}. برای مطالعه متن این نشست از سلسله نشست‌های سیره پژوهی، رک:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=36526&newsview=44876>

^{۳۶}. متن این نشست از سلسله نشست‌های سیره پژوهی را در این نشانی ببینید:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=60&pageid=36526&newsview=35089>

^{۳۷}. این جلسه از سلسله نشست‌های سیره پژوهی را در اینجا مطالعه کنید:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=36526&newsview=46814>

- نشست «روش‌شناسی مطالعات سیره‌ای در تاریخ»، با سخنرانی دکتر واسعی در ۱۱ مهر ۱۳۹۱،^{۳۸}
- و جلسات متعدد دیگر.

۶. فعالیت‌های جانبی

گروه تاریخ مجتمع آموزش عالی امام خمینی ت.ه.ق، همسو با اهداف آموزشی خود و به منظور ارتقای سطح کیفی نظام آموزشی، فعالیت‌های متنوعی را مدنظر قرار داده که تحت عنوان فعالیت‌های جانبی از آن یاد می‌کنیم. یکی از موارد مهم این فعالیت‌ها، تأسیس وبگاه «سخن تاریخ» است. این وبگاه که با توجه به اهمیت فعالیت در فضای مجازی تأسیس شده، اهدافی همچون کمک اطلاعاتی و ارتقای سطح کیفی مطالعاتی درباره اهل بیت علیهم‌السلام را پیگیری می‌کند. یکی از مهم‌ترین فعالیت‌هایی که در وبگاه «سخن تاریخ» انجام شده، تهیه ۱۴ ویژه‌نامه درباره اهل بیت علیهم‌السلام است که برخی از مقالات علمی، پژوهشی و تاریخی در این ویژه‌نامه‌ها کار شده است. اگرچه دامنه فعالیت این وبگاه تمام رشته‌های تاریخ اسلام را دربرمی‌گیرد، اما علاوه بر ویژه‌نامه‌های مربوط به اهل بیت علیهم‌السلام، جدیدترین تألیفات در مورد آن بزرگواران و نشست‌ها و اخبار پژوهشی مربوط به ایشان را نیز مورد توجه و اطلاع‌رسانی قرار می‌دهد و منبع مناسبی جهت آگاهی به‌موقع از این امور است.^{۳۹}

از دیگر فعالیت‌های جانبی گروه تاریخ، می‌توان به برگزاری سلسله‌نشست‌های تخصصی با عنوان سیره‌پژوهی که با حضور اساتید متخصص و در موضوعات متنوع انجام یافته، اشاره کرد. این نشست‌ها که با استقبال چشمگیر اساتید، محققان و دانش‌پژوهان رشته‌های مختلف تاریخی، خصوصاً تاریخ اهل بیت علیهم‌السلام انجام می‌یافت، غالباً به صورت مباحثه میان‌استادی که ارائه‌دهنده یک دیدگاه و یا مطلب علمی بود و اساتیدی که به عنوان ناقد و یا دبیر علمی در جایگاه حضور می‌یافتند، انجام می‌شد. موضوعات این نشست‌ها غالباً در خصوص سیره اهل بیت علیهم‌السلام بود که

^{۳۸} متن این نشست از سلسله‌نشست‌های سیره‌پژوهی را در این نشانی ببینید:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=33189&newsview=72009>

^{۳۹} برای آشنایی با این وبگاه و نوع فعالیت‌هایش، به این صفحه مراجعه کنید:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=32210&newsview=76961>

مباحث روشی نیز حجم قابل توجهی را به خود اختصاص داده بود. بیش از ۳۲ نشست از سلسله نشست‌های سیره‌پژوهی به صورت متناوب و با فاصله زمانی دو هفته در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه برگزار شد که متن بسیاری از این نشست‌ها، قابل دسترسی است.^{۴۰} عناوین و موضوعات نشست‌های سیره‌پژوهی، جز آنچه پیش از این بیان شد، از این قرار هستند:

«گزارشی درباره فقه السیره»، «ارزیابی کتاب سلیم بن قیس (دو نشست)»، «تعامل امام حسن عسکری علیه السلام با فرقه‌ها و جریان‌های درون شیعی»، «از نقد سند تا نقد متن در سیره‌نگاشت‌های نبوی»، «بررسی تطبیقی مزارات اسلامی مسیحی»، «ارزیابی کتاب *تعالیم امام باقر علیه السلام* نوشته خانم لالانی»، «جریان‌های فکری دوران امام جواد علیه السلام»، «رسول خدا صلی الله علیه و آله و مدیریت تعارض‌ها (تنش‌های مدینه)»، «روش تحقیق در سیره»، «فلسفه علم سیره‌پژوهی»، «رابطه علم کلام و علم تاریخ (تأثیر کلام بر سیره)»، «فلسفه و روش سیره‌پژوهی»، «دوره‌بندی تاریخ ائمه علیهم السلام»، «سیره پیامبر صلی الله علیه و آله در کلام امام علی علیه السلام»، «مبانی سیره‌نگری ابن‌قبه»، «تعامل سیره و حدیث»، «رابطه علم تاریخ و کلام»، «بررسی بسترشناسانه خروج امام حسین علیه السلام از مدینه»، «سیدبن طاووس و تاریخ‌نگاری امام حسین علیه السلام با تأکید بر لهوف»، «مناظره رابطه علم تاریخ و کلام»، «مناظره بررسی حوادث اربعین» و «نقد کتاب *پژوهشی نو در باره مادر امام زمان (عج)*».

از ویژگی‌های این سلسله نشست‌ها، این است که همواره سعی بر آن بوده تا به صورت عینی دانش‌پژوهان در مباحث مختلف با اندیشه‌های گوناگون و روش‌های متفاوت صاحبان اندیشه‌ها مواجه شوند؛ به عنوان مثال، می‌توان از یکی از جلسات سیره‌پژوهی که به بررسی جریان «رد الشمس» اختصاص داده شده بود یاد کرد. در این جلسه همچون جلسات دیگر این سلسله نشست‌ها، موافقان و مخالفان این جریان به سخنرانی و دفاع از دیدگاه‌های خود پرداختند. ارائه این نظریات توسط صاحب‌نظران موافق و مخالف، این امکان را به دانش‌پژوهان می‌داد که با شیوه مواجهه با گزارش‌ها و منابع مختلفی که آن را گزارش کرده‌اند، توجه به گونه‌های آن منابع، چگونگی و میزان ترتیب اثر دادن به مباحث بیرونی همچون امکان عقلی وقوع چنین جریان‌ها و نیز شیوه بازتاب آن در منابع مختلف، در قالبی عینی آشنا شوند.

برگزاری دوره‌ای با عنوان «تاریخ کلام امامیه» که توسط استاد محترم دکتر محمدتقی

۴۰. برای فهرست جلسات و متن آنها، رک:

سبحانی تدریس می‌شود،^{۴۱} فعالیتی دیگر از گروه تاریخ اسلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی تخ است که خاستگاه این دوره، در این مجتمع بوده؛ اما اکنون در مراکز دیگری مانند «بنیاد امامت» ادامه می‌یابد. گفتنی است که این جلسات، مدتی نیز در «جامعه الزهراء» برگزار می‌گردید. برگزاری کارگاهی با عنوان «روش‌شناسی مطالعات اسلامی با گرایش روش‌شناسی نقد هوشمندی و تحلیل منطقی» با تدریس استاد دکتر احمد پاکتچی،^{۴۲} از دیگر فعالیت‌های جانبی گروه تاریخ اسلام مجتمع امام خمینی تخ است.

۷. مشکلات

در حدود سال ۱۳۸۰، گروهی در مجتمع آموزش عالی امام خمینی تخ شکل گرفت و به تأسیس رشته تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام اندیشید. در این زمان‌ها، در بین عالمان دینی شیعی در مراکز علمی عراق، لبنان و قم اقبالی به تاریخ شکل گرفته بود؛ اما هنوز توجه کافی به تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام به عنوان رشته‌ای تخصصی در مراکز آموزشی وجود نداشت و حتی امروزه نیز این رشته در رشته‌های تخصصی حوزوی، تنها در مقطع سطح سه اجرایی شده است. این بود که گروه تصمیم گرفت این رشته را در مقاطع مختلف به تصویب برساند؛ اما این رشته در هیچ مرکز آموزشی ایرانی و خارجی پیشینه‌ای نداشت. تصویب مقاطع مختلف کارشناسی ارشد، دکتری و سطح چهار برای این رشته - با توجه به اینکه هم‌زمان رشته تاریخ تشیع نیز در همین مقاطع در این مجتمع به تصویب می‌رسید - در حالی صورت می‌گرفت که تفاوت‌های این دو رشته نیاز به تأکید بیشتری داشت.

مسئله دیگر، تعریف دروس و سرفصل‌های آن در مقاطع مذکور بود که کارشناسی‌های دقیقی را می‌طلبد. افزون بر این موارد، تأمین اساتید دروس مختلف که با توجه به جدید بودن

^{۴۱}. متن جلسات برگزار شده در مجتمع عالی امام خمینی تخ و جز آن را در این صفحه مطالعه کنید:
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=35551&newsview=62716>

^{۴۲}. ر.ک:
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=75101>
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=75102>

بسیاری از دروس، اساتید متخصص با دشواری یافت می‌شد نیز قابل ذکر است؛ به‌خصوص اینکه گام نهادن در مسیر تحول از رویکرد نقلی به تاریخ اهل بیت علیهم السلام با رویکرد تحلیلی و روشمند، دشواری‌های خاص خود را داشت. دیگر آنکه دامنه مباحث در رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، بسیار گسترده‌تر از مباحث تاریخ نقلی بود و به همین تناسب، ضمن اینکه بر کارآمدی تاریخ در پاسخ به شبهات افزوده می‌شد، تبیین صحیح تاریخ آن بزرگواران نیز نیاز به تأملات بیشتری داشت. رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، با توجه به همه آنچه بیان شد، تصویب و اجرایی گردید. سیری از سرگذشت تصویب این رشته در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه را می‌توان در مصاحبه‌های مدیر وقت این گروه، آقای دکتر صفری فروشانی، با عنوان «چهارده سال مدیریت گروه تاریخ اسلام» مطالعه کرد.^{۴۳}

۸. پیامدها

سامان گرفتن رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، پیامدهای قابل ذکری داشته است که می‌توان در دو عرصه از آن یاد کرد: ۱. عرصه پژوهشی؛ ۲. عرصه آموزشی.

۱ - ۸. عرصه پژوهشی

تاکنون بیش از ۶۰ دانش‌پژوه در مقاطع مختلف رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه پذیرش شده‌اند که برخی از آنان، مقطع تحصیلی خویش را به پایان رسانده‌اند. این پژوهشگران از ملیت‌های مختلفی چون: هند، پاکستان، افغانستان، ایران و عراق

^{۴۳}. رک: مصاحبه با دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی با عنوان «چهارده سال مدیریت گروه تاریخ اسلام» که طی چند قسمت، در وبگاه سخن تاریخ ارائه شده است؛ نشانی‌های:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=62832>

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=63080>

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=63631>

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=64140>

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=64749>

هستند. از طرفی، علاقه‌مندی‌های پژوهشی دانش‌پژوهان این رشته، از تنوع برخوردار است. دسته‌ای از آنها با توجه به ملیت‌های گوناگون، به پژوهش‌های منطقه‌ای علاقه‌مند هستند. این مسئله، زمانی اهمیت بیشتری می‌یابد که در پژوهش‌های منطقه‌ای، توجه به ضرورت‌ها نمود بیشتری یافته، غالباً مباحثی مورد توجه قرار می‌گیرد که امروزه مسئله مهمی در آن مناطق محسوب می‌گردد. از طرفی نیز موضوعاتی مانند شکافته شدن ابعاد مختلف زندگی ائمه علیهم‌السلام، از مباحث مورد توجه رشته تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام است. به این ترتیب، سیاست‌گذاری در موضوعات پایان‌نامه‌ها که بخش قابل توجهی از فعالیت‌های پژوهشی دانش‌پژوهان این رشته را به خود اختصاص داده، امری لازم خواهد بود. گفتنی است، موضوعات پایان‌نامه‌های اخذشده و نیز پژوهش‌هایی که به صورت مقاله و مانند آن توسط پژوهشگران این رشته در این مجتمعات انجام یافته، روشنگر میزان توجه به مسائل پیش‌گفته خواهد بود.

اولین مطلبی که باید مورد توجه قرار گیرد، پژوهش‌های منطقه‌ای است که توسط دانش‌پژوهان مناطق مختلف و در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد یا رساله دکتری و یا کتاب و مقاله انجام یافته است؛ مانند موارد ذیل که معمولاً در قالب پایان‌نامه منطقه‌ای در مقطع کارشناسی ارشد مورد توجه دانش‌پژوهان این رشته قرار گرفته است:

- «چالش پیروان اهل‌بیت علیهم‌السلام در ایالت خیبر پختونخواه پاکستان و راهکارهای برون‌رفت از آن»، عنوان رساله‌ای در سطح چهارم است که توسط دانش‌پژوهی از پاکستان در حال تدوین می‌باشد؛

- همچنان که «طراحی الگوی تبلیغی با محتوای سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام در دانشگاه‌های اروپایی»، عنوان پژوهش منطقه‌ای دیگری است که در مقطع دکتری در حال تدوین است؛

- «گونه‌شناسی کتب فریقین درباره مهدویت در پاکستان» که دفاع شده است؛

- «ریشه‌یابی اختلاف و درگیری بین شیعیان و اهل سنت در پنجاب و راهکارهای برون‌رفت از

آن» که دفاع شده است؛

- «مهدویت از دیدگاه اندیشمندان پاکستان» که دفاع شده است؛

- «جایگاه اهل‌بیت علیهم‌السلام در نزد دانشمندان معاصر اهل سنت هند» که دفاع شده است.

پژوهش‌های منطقه‌ای دیگری نیز مورد توجه دانش‌پژوهان این رشته بوده که در قالب‌هایی چون کتاب و مقاله انجام یافته است؛ «تاریخ تشیع در بنگال هند از آغاز تا دوره معاصر»، «تشیع

بنگال هند در عصر نوابین مرشد آباد»^{۴۴} «تحلیل تاریخی از مشارکت سازمان‌های همکاری اسلامی (OIC) در افغانستان با تأکید بر دوره کرزای»^{۴۵} «استعمار انگلیس و مقایسه نقش مسلمانان و هندوها در آزادی شبه قاره هند»^{۴۶} از جمله این موارد است. اما پژوهش‌هایی که با موضوع اهل بیت علیهم السلام به عنوان پایان‌نامه انجام یافته، از حجم بیشتری برخوردار است. این پژوهش‌ها، در محورهای مختلفی با اهل بیت علیهم السلام ارتباط پیدا می‌کنند که برخی از آنها چنین است:

۱. محور اندیشه

- رساله‌ای با عنوان «تبیین و تحلیل زمینه‌های فرهنگی و سیاسی شکوفایی و انحطاط جوامع در سیره و سخنان امام علی علیه السلام» که در مقطع دکتری در حال انجام است.

۲. سیره اهل بیت علیهم السلام

- «سیره فردی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله از دیدگاه ائمه اطهار علیهم السلام»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «سیره مدیریتی امیرالمؤمنین، علی علیه السلام در دوران حکومت»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «تحلیل و بررسی میراث اخلاقی امام کاظم علیه السلام؛ با توجه به تأثیر آن در جامعه»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «مدارا در سیره و سنت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «بررسی تطبیقی سیره اجتماعی حضرت محمد صلی الله علیه و آله و حضرت عیسی علیه السلام با تأکید بر بحث صلح و جنگ»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که در حال تدوین شدن است.

- «سیره اجتماعی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مواجهه با جریان نفاق در مدینه»: پایان‌نامه کارشناسی

^{۴۴} رک: محمد زین العابدین؛ «تشیع بنگال هند در عصر نوابین مرشدآباد»؛ مطالعات تاریخی جهان اسلام، ش ۱، ص ۵۳-۷۶.

^{۴۵} علی اصغر رجاء؛ «تحلیل تاریخی از مشارکت سازمان‌های همکاری اسلامی (OIC) در افغانستان با تأکید بر دوره کرزای»؛ مطالعات تاریخی جهان اسلام، ش ۴، ص ۹۹-۱۲۲.

^{۴۶} سید هدایت علی‌شاه؛ «استعمار انگلیس و مقایسه نقش مسلمانان و هندوها در آزادی شبه قاره هند»؛ مطالعات تاریخی جهان اسلام، ش ۳، ص ۵۷-۸۰.

ارشد که دفاع شده است؛

- «وحدت در سیره و گفتار امیرالمؤمنین، امام علی علیه السلام»: پایان نامه کارشناسی ارشد که در حال تدوین شدن است؛

۳. تاریخ سیاسی

- «تحلیل انتقادی دیدگاه حسینیان در خلافت و امامت، از دوران حسن مثنی تا پایان عصر امام کاظم علیه السلام»: رساله (دکتری که در حال تدوین شدن است؛

- «تحلیل وضعیت سیاسی و اجتماعی امامیه در عصر امام هادی علیه السلام»: پایان نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «واکوی سیاست‌های معاویه در برابر امام علی علیه السلام»: پایان نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «تعامل امامان شیعه با دستگاه خلافت عباسی با تأکید بر سه امام (امام صادق، امام کاظم و امام رضا علیهم السلام)»: پایان نامه کارشناسی ارشد که در حال تدوین شدن است؛

- «مناسبات امامان شیعه با دستگاه خلافت اموی با تأکید بر سه امام (امام سجاد، امام باقر و امام صادق علیهم السلام)»: پایان نامه کارشناسی ارشد که در حال تدوین شدن است.

۴. پژوهش‌های جریان‌شناسانه

از این گونه تألیفات، می‌توان چند پایان نامه و مقاله را نام برد؛ پایان نامه‌هایی چون:

- «جریان‌شناسی امامیه در عصر غیبت صغری»: پایان نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «تعامل شیعیان امامیه با جریان‌های درون شیعی در عصر ابن الرضایی»: پایان نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «گونه‌شناسی یاران امام کاظم علیه السلام»: پایان نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- مقاله «پژوهشی در جایگاه کلامی بزنطی و منزلت وی در نزد امام رضا و امام

جواد علیهم السلام». ۴۷

۴۷. محمدتقی ذاکری؛ «پژوهشی در جایگاه کلامی بزنطی»، تاریخ اسلام، ش ۶۵، ص ۴۳ - ۷۶.

۵. سایر محورها

الف. مطالعات بین‌رشته‌ای:

- «ملاک‌های ارزیابی اخبار پیشگویی‌های تاریخی امامان شیعه و تلفیق آن تا قرن هفتم»: رساله دکتری که در حال تدوین شدن است؛
- «پره‌مندی فقه از تاریخ»: ^{۴۸} رساله دکتری که در حال تدوین شدن است؛
- «بررسی تاریخی ملاک‌های شناخت امام در میان شیعیان امامی تا پایان غیبت صغری»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛
- «مرجعیت علمی امام سجاد علیه السلام از دیدگاه اهل سنت»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «نقش فرزندان و نوادگان امام کاظم علیه السلام در گسترش تشیع»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است.

ب. تاریخ اقتصادی

«منابع درآمد مالی معصومان علیهم السلام»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است.

ج. تاریخ فرهنگی

- «وضعیت علمی و فرهنگی شیعه در عصر امام محمد باقر علیه السلام»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است؛

- «بررسی اوضاع فرهنگی مدینه در عصر امامت حسنین علیهم السلام»: پایان‌نامه کارشناسی ارشد که دفاع شده است.

۲ - ۸. عرصه آموزش

پیامدهای رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام در عرصه آموزش، بیشتر در راه اندازی این رشته در مراکز علمی دیگر و یا برگزاری دروس این رشته تحت عناوین و رشته‌های دیگر نمود یافته است. گفتنی است، پس از راه‌اندازی این رشته در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رحمته الله علیه بود که حوزه علمیه قم نیز در مدرسه امام رضا علیه السلام که همان مرکز تخصصی حوزه علمیه قم است،

^{۴۸} این رساله به عنوان اولین رساله دکتری تاریخ اهل بیت علیهم السلام با موفقیت دفاع گردید. رک: <http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=34070&newsview=92699>

رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام را در مقطع سطح سه راه‌اندازی کرد. البته هنوز مقطع سطح چهار آن، اجرایی نشده است.^{۴۹} همچنان که جامعه الزهراء علیها السلام نیز برنامه‌ریزی و تصویب مقطع سطح چهار این رشته را در دستور کار خود دارد. دیگر اینکه سطح سه رشته تاریخ اسلام مؤسسه آموزش عالی حوزوی معصومیه خواهران، تعداد قابل توجهی از واحدهای تعریف‌شده این رشته را به دروس تاریخ اهل بیت علیهم السلام و مانند آن اختصاص داده است.^{۵۰}

نتیجه

رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام، با رویکردی علمی و روشمند، عهده‌دار آموزش و تربیت تحصیل‌کردگان علوم حوزوی، در یکی از مهم‌ترین و کارآمدترین رشته‌های تحصیلی گردیده است. این در حالی است که تا عصر حاضر، اهمیت و کارآمدی این رشته تحصیلی مغفول مانده بود و می‌توان گفت که به تاریخ به عنوان «تخصص» توجه نمی‌شد. این امر، سبب گردیده بود که تاریخ اسلام و از جمله تاریخ اهل بیت علیهم السلام، به بی‌قاعده بودن معروف گردد؛ اما رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی رحمته الله، تاریخ تحلیلی روشمند و متعهدانه را سرلوحه آموزش‌های خود قرار داد. انسجام و دقت در تعریف و تصویب دروس، برنامه‌های کمک‌آموزشی، بهره‌گیری از اساتید توانمند و مواردی از این دست، نشان از آن دارد که باید در انتظار خروجی‌های توانمند و متخصص در این رشته و تحول در پژوهش‌های تاریخی با محور اهل بیت علیهم السلام بود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^{۴۹}. معرفی این رشته و شرح کلیات و برنامه مصوب آن را در این نشانی مطالعه کنید:

<http://www.mt.ismc.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=373&pageid=37090>

^{۵۰}. معرفی و شرح کلیات و برنامه این رشته را در این نشانی ببینید:

<http://masoumiyeh.ir/portal/home/?generaltext/173730/205893/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85>

پیوست ۱: فهرست دروس تخصصی مقطع کارشناسی ارشد

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد	ساعت			پیش نیاز	توضیحات
			جمع	نظری	عملی		
۱	تاریخ پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>	۲	۳۲	۳۲	-		
۲	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۱)	۲	۳۲	۳۲	-		
۳	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۲)	۲	۳۲	۳۲	-	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۱)	
۴	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۳)	۲	۳۲	۳۲	-	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۲)	
۵	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۴)	۲	۳۲	۳۲	-	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۳)	
۶	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۵)	۲	۳۲	۳۲	-	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۴)	
۷	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۶)	۲	۳۲	۳۲	-	تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (۵)	
۸	متون تخصصی	۲	۳۲	۳۲	-		
۹	زبان تخصصی (۱)	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۰	زبان تخصصی (۲)	۲	۳۲	۳۲	-	زبان تخصصی (۱)	
۱۱	روش پژوهش در تاریخ و سیره ائمه <small>علیهم السلام</small>	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۲	مآخذشناسی ائمه <small>علیهم السلام</small>	۲	۴۸	۱۶	۳۲		
۱۳	ائمه <small>علیهم السلام</small> در آثار اندیشمندان غیر شیعی	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۴	فرقه‌های شیعی	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۵	پایان نامه	۴	-	۶۴	-		
	جمع واحد	۳۲	۴۶۴	۴۳۲	۹۶		

پیوست ۲: فهرست دروس تخصصی مقطع دکتری

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد	ساعت			پیش نیاز	توضیحات
			جمع	نظری	عملی		
۱	شناخت و نقد منابع	۲	۳۲	۳۲	-	با توجه به نقد منابع اهل سنت	
۲	روش تحقیق پیشرفته	۲	۴۸	۱۶	۳۲	با تأکید بر هرمنوتیک و مباحث فلسفه تاریخ	
۳	نقد آثار مستشرقان	۲	۳۲	۳۲	-		
۴	ائمه علیهم السلام و ادیان و مذاهب	۲	۳۲	۳۲	-		
۵	تاریخ مهدویت	۲	۳۲	۳۲	-		
۶	اهل بیت علیهم السلام و تمدن اسلامی	۲	۳۲	۳۲	-		
۷	اندیشه‌های سیاسی اهل بیت علیهم السلام	۲	۳۲	۳۲	-		
۸	بررسی و نقد آرای متفکران معاصر	۲	۳۲	۳۲	-		
۹	جغرافیای انسانی شیعه در زمان ائمه علیهم السلام	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۰	رساله علمی	۱۸	۶۴۰	-	۶۴۰		
	جمع واحد	۳۶	۱۹۶	۲۵۶	۶۷۲		

پیوست ۳: فهرست دروس تخصصی مقطع سطح ۴

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد	ساعت			پیش نیاز	توضیحات
			جمع	نظری	عملی		
۱	روش تحقیق پیشرفته	۲	۳۲	۳۲	-		
۲	نقد منابع	۲	۳۲	۳۲	-		
۳	نقد آثار مستشرقان	۲	۳۲	۳۲	-		
۴	اصول و مبانی سیره‌شناسی	۲	۳۲	۳۲	-		
۵	سیر تطور سیره‌نگاری	۲	۳۲	۳۲	-		
۶	تاریخ اندیشه‌های سیاسی اهل بیت <small>علیهم السلام</small> و شیعه	۲	۳۲	۳۲	-		
۷	جایگاه اهل بیت <small>علیهم السلام</small> و شیعه در علوم	۲	۳۲	۳۲	-		
۸	تاریخ امامیه	۲	۳۲	۳۲	-	تا قرن دوازدهم	
۹	تاریخ اسماعیلیه و زیدیه	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۰	فرق شیعی معاصر	۲	۳۲	۳۲	-	در بحث شیخیه به بهائیت هم پرداخته می‌شود	
۱۱	تاریخ مهدویت	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۲	پیامبر اعظم <small>صلی الله علیه و آله</small> در قرآن و نهج البلاغه	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۳	عاشورا نگاری	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۴	جنبش‌ها و نهضت‌های شیعی	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۵	نقش آموزه‌های اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در جنبش‌های اسلامی	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۶	ادوار تاریخ اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	۲	۳۲	۳۲	-	با تأکید بر دیدگاه‌های دانشمندان معاصر	
۱۷	جغرافیای انسانی شیعه در زمان ائمه	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۸	چالش‌ها و فرصت‌های پیروان اهل بیت <small>علیهم السلام</small> در جهان معاصر	۲	۳۲	۳۲	-		
۱۹	ائمه <small>علیهم السلام</small> و ادیان و مذاهب	۲	۳۲	۳۲	-		

۲۰	نقش سیره در استنباط فقهی	۲	۳۲	۳۲	-
۲۱	سیر تطور دانش اصول و فقه شیعه	۲	۳۲	۳۲	-
۲۲	رساله علمی	۱۸	۵۷۶	-	۵۷۶
	جمع واحد	۶۰	۱۲۴۸	۶۷۲	۵۷۶

پیوست ۴: جدول رساله‌ها و پایان‌نامه‌های دفاع‌شده و یا در حال تدوین رشته تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی‌الله‌عنه

عنوان رساله / پایان‌نامه	مقطع	توضیحات
طراحی الگوی تبلیغی با محتوای سیره اهل‌بیت <small>علیهم‌السلام</small> در دانشگاه‌های اروپایی	دکتری	در حال تدوین
تبیین و تحلیل زمینه‌های فرهنگی و سیاسی شکوفایی و انحطاط جوامع در سیره و سخنان امام علی <small>رضی‌الله‌عنه</small>	دکتری	در حال تدوین
ملاک‌های ارزیابی اخبار پیشگویی‌های تاریخی امامان شیعه و تلفیق آن تا قرن هفتم	دکتری	در حال تدوین
بهره‌مندی فقه از تاریخ	دکتری	دفاع‌شده
تحلیل انتقادی دیدگاه حسنین در خلافت و امامت از دوران حسن مثنی تا پایان عصر امام کاظم <small>رضی‌الله‌عنه</small>	دکتری	در حال تدوین
چالش پیروان اهل‌بیت <small>علیهم‌السلام</small> در ایالت خیبر پختونخواه پاکستان و راهکارهای برون‌رفت از آن	سطح چهارم	در حال تدوین
ریشه‌یابی اختلاف و درگیری بین شیعیان و اهل سنت در پنجاب و راهکارهای برون‌رفت از آن	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
مهدویت از دیدگاه اندیشمندان پاکستان	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
جایگاه اهل‌بیت <small>علیهم‌السلام</small> در نزد دانشمندان معاصر اهل سنت هند	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
سیره فردی پیامبر اعظم <small>صلی‌الله‌عنه‌وآله‌وسلم‌وعلیه‌السلام</small> از دیدگاه ائمه اطهار <small>علیهم‌السلام</small>	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
سیره مدیریتی امیر المؤمنین، علی <small>رضی‌الله‌عنه</small> در دوران حکومت	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
تحلیل و بررسی میراث اخلاقی امام کاظم <small>رضی‌الله‌عنه</small> با توجه به تأثیر آن در جامعه	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
مدارا در سیره و سنت پیامبر اسلام	کارشناسی ارشد	دفاع‌شده
بررسی تطبیقی سیره اجتماعی حضرت محمد <small>صلی‌الله‌عنه‌وآله‌وسلم‌وعلیه‌السلام</small> و حضرت	کارشناسی ارشد	در حال تدوین

عیسی <small>علیه السلام</small> با تأکید بر بحث صلح و جنگ		
دفاع شده	کارشناسی ارشد	سیره اجتماعی پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> در مواجهه با جریان نفاق در مدینه
در حال تدوین	کارشناسی ارشد	وحدت در سیره و گفتار امیرالمؤمنین، امام علی <small>علیه السلام</small>
دفاع شده	کارشناسی ارشد	تحلیل وضعیت سیاسی و اجتماعی امامیه در عصر امام هادی <small>علیه السلام</small>
دفاع شده	کارشناسی ارشد	واکاوی سیاست‌های معاویه در برابر امام علی <small>علیه السلام</small>
در حال تدوین	کارشناسی ارشد	تعامل امامان شیعه با دستگاه خلافت عباسی با تأکید بر سه امام (امام صادق، امام کاظم و امام رضا <small>علیهم السلام</small>)
در حال تدوین	کارشناسی ارشد	مناسبات امامان شیعه با دستگاه خلافت اموی با تأکید بر سه امام (امام سجاد، امام باقر و امام صادق <small>علیهم السلام</small>)
دفاع شده	کارشناسی ارشد	جریان‌شناسی امامیه در عصر غیبت صغری
دفاع شده	کارشناسی ارشد	تعامل شیعیان امامیه با جریان‌های درون شیعی در عصر ابن‌الرضایی
دفاع شده	کارشناسی ارشد	گونه‌شناسی یاران امام کاظم <small>علیه السلام</small>
دفاع شده	کارشناسی ارشد	بررسی تاریخی ملاک‌های شناخت امام در میان شیعیان امامی تا پایان غیبت صغری
دفاع شده	کارشناسی ارشد	مرجعیت علمی امام سجاد <small>علیه السلام</small> از دیدگاه اهل سنت
دفاع شده	کارشناسی ارشد	نقش فرزندان و نوادگان امام کاظم <small>علیه السلام</small> در گسترش تشیع
دفاع شده	کارشناسی ارشد	منابع درآمد مالی معصومان <small>علیهم السلام</small>
دفاع شده	کارشناسی ارشد	وضعیت علمی و فرهنگی شیعه در عصر امام محمد باقر <small>علیه السلام</small>
دفاع شده	کارشناسی ارشد	بررسی اوضاع فرهنگی مدینه در عصر امامت حسنین <small>علیهم السلام</small>
دفاع شده	کارشناسی ارشد	گونه‌شناسی کتب فریقین درباره مهدویت در پاکستان

منابع

الف. کتاب و مقاله

۱. استادی، رضا؛ سرگذشت کتاب شهید جاوید؛ قم: قدس، اول، ۱۳۸۲.
۲. اسلامی، سید حسن؛ کاروند کتاب شهید جاوید؛ کتاب ماه دین، آذر ۱۳۹۰، ش ۱۷۰.
۳. اشتهاردی، علی‌پناه؛ کتاب هفت‌ساله چرا صدا درآورد؛ قم: چاپخانه علمیه، اول، ۱۳۹۱.
۴. اشعری، محمدحسین، کرمی، حسین و آل‌طه، سید حسن؛ یک بررسی مختصر در پیرامون قیام مقدس شهید جاوید حسین بن علی علیه السلام؛ بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.
۵. انصاری، محمدعلی؛ دفاع از حسین شهید، رد بر کتاب شهید جاوید؛ قم: بی‌نا، ۱۳۵۰.
۶. توحیدی‌نیا، روح‌الله و صفری فروشانی، نعمت‌الله؛ «بررسی تحلیلی تاریخ‌نگاری روایی امامیه تا نیمه قرن پنجم هجری»؛ تاریخ اسلام، زمستان ۱۳۹۴، ش ۶۴.
۷. جعفریان، رسول؛ جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی ایران از روی کار آمدن محمدرضا شاه تا پیروزی انقلاب اسلامی ۱۳۲۰ - ۱۳۵۷؛ قم: نشر مورخ، هفتم، ۱۳۸۶.
۸. جوهرچی، علیرضا؛ تاریخ در گذرگاه نقد (سلسله‌نشست‌های علمی انجمن تاریخ‌پژوهان نقد کتاب و نقد نظریه)؛ قم: خاکریز، اول، ۱۳۸۸.
۹. حسین‌زاده شانه‌چی، غلام‌حسین؛ سیری در منابع شیعی تاریخ ائمه علیهم السلام؛ قم: پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌بیت علیهم السلام، ۱۳۹۴.
۱۰. ذاکری، محمدتقی و صفری فروشانی، نعمت‌الله، «پژوهشی در جایگاه کلامی بزنطی و منزلت وی نزد امام رضا و امام جواد علیهم السلام»؛ تاریخ اسلام، بهار ۱۳۹۵، ش ۶۵.
۱۱. رجاء، علی‌اصغر؛ «تحلیل تاریخی از مشارکت سازمان‌های همکاری اسلامی (OIC) در افغانستان با تأکید بر دوره کرزای»؛ مطالعات تاریخی جهان اسلام، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، ش ۴.
۱۲. زین‌العابدین، محمد؛ «تشیع بنگال هند در عصر نواین مرشد آباد»؛ مطالعات تاریخی جهان اسلام، بهار و تابستان ۱۳۹۲، ش ۱.
۱۳. سامانی، سید محمود؛ مناسبات اهل‌بیت علیهم السلام با ایرانیان؛ قم: پژوهشکده تاریخ و سیره و اهل‌بیت علیهم السلام، ۱۳۹۳.
۱۴. سید هدایت، علی‌شاه؛ «استعمار انگلیس و مقایسه نقش مسلمانان و هندوها در آزادی شبه قاره هند»؛ مطالعات تاریخی جهان اسلام، بهار و تابستان ۱۳۹۳، ش ۳.

۱۵. صادقی، مصطفی؛ تاریخ‌نگاری سیدبن طاووس؛ قم: پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۴.

۱۶. صافی گلپایگانی (آیت الله)؛ حسین علیه السلام؛ شهید آگاه و رهبر نجات‌بخش؛ تهران: مؤسسه نشر و تبلیغ، ۱۳۶۶.

۱۷. گفت‌وگو با شیخ باقر شریف قرشی، کتاب ماه دین، مهر ۱۳۸۲، ش ۷۲.

۱۸. مرتضوی، سید محمد مهدی؛ جواب او از کتاب او یا شبهات شهید جاوید در موضوع قیام حسین بن علی علیه السلام؛ قم: نشر علامه، ۱۳۵۰.

۱۹. «مصاحبه با استاد محمد هادی یوسفی غروی»؛ تاریخ اسلام در آینه پژوهش، سال ۱۳۸۲، پیش شماره ۲.

۲۰. مقدسی، یدالله؛ بازپژوهی تاریخ ولادت و شهادت معصومان علیهم السلام؛ قم: پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۱.

ب. وبگاه

۱. بررسی کتاب «الصحيح من سيرة امير المؤمنين» با حضور سید جعفر مرتضی عاملی در دانشگاه ادیان و مذاهب:

<http://www.hawzah.net/fa/News/View/78039>

۲. پایگاه اینترنتی پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام:

<http://history.isca.ac.ir/Portal/Home>

۳. فهرست و متن جلسات تاریخ کلام امامیه در مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی الله عنه:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=35551&newsview=62716>

۴. فهرست و متن جلسات سیره پژوهی:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=33189&newsview=69414>

۵. کارگاه روش‌شناسی مطالعات اسلامی با گرایش روش‌شناسی نقد هوشمندی و تحلیل

منطقی:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=75101

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=75102

۶. گفت‌وگوی سخن تاریخ با دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی با عنوان «چهارده سال مدیریت

گروه تاریخ اسلام» در چند قسمت؛ مندرج در وبگاه سخن تاریخ، به نشانی‌های:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=62832

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=63080

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=63631

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=64140

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=31939&newsview=64749

۷. معرفی رشته تاریخ اسلام مؤسسه آموزش عالی حوزوی معصومیه خاوران:

<http://masoumiyeh.ir/portal/home/?generaltext/173730/205893/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE->

<http://masoumiyeh.ir/portal/home/?generaltext/173730/205893/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85>

<http://masoumiyeh.ir/portal/home/?generaltext/173730/205893/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85>

۸. معرفی رشته تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام تخصصی سطح ۳ مدرسه امام رضا علیه‌السلام:

<http://www.mt.ismc.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=373&pageid=37>

090

۹. معرفی دوره دکتری رشته تاریخ اهل‌بیت علیهم‌السلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی رضی‌الله‌تعالی‌عنه:

<http://miu.ac.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=1163>

۱۰. معرفی وبگاه سخن تاریخ:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid>

=60&pageid=32210&newsview=76961

۱۱. معرفی دانشنامه امام علی علیه السلام در پایگاه اینترنتی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی:
http://www.poiict.ir/category/imam_ali_encyclopedia
۱۲. معرفی دانشنامه فاطمی در پایگاه اینترنتی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی:
http://www.poiict.ir/category/fatemi_encyclopedia
۱۳. معرفی مقطع کارشناسی ارشد رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی قدس سره:
<http://miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=1&pageid=1077>
۱۴. معرفی مقطع سطح چهار رشته تاریخ اهل بیت علیهم السلام مجتمع آموزش عالی امام خمینی قدس سره:
<http://www.edu.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=31&pageid=35540>
۱۵. نشست «روش‌شناسی مطالعات سیره‌ای در تاریخ»:
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=33189&newsview=72009>
۱۶. نشست علمی بایسته‌های سیره‌پژوهی:
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=60&pageid=36526&newsview=35089>
۱۷. نشست علمی رابطه گسترش اسلام با جهاد در عصر نبوی با تأکید بر نقد رویکرد خاورشناسان:
<http://news.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=23&pageid=27636&newsview=38975>
۱۸. نشست علمی مسلمات تاریخی و نقش آن در سیره‌پژوهی:
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=36526&newsview=44876>
۱۹. نشست علمی نقد روش مواجهه حذفی با برخی منابع تاریخی:
<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=31939&newsview=62295>
۲۰. نشست علمی «همگرایی روش‌ها در عاشوراپژوهی»:

۴۰ سخن تاریخ / سال دوازدهم، شماره ۲۷، بهار و تابستان ۱۳۹۷

<http://www.sokhanetarikh.com/index.aspx?siteid=60&pageid=31939&newsview=79987>

۲۱. نقد کتاب ارزیابی اخبار قضاوت‌های امام علی علیه السلام:

<http://tarikh.imam.miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=60&fkeyid=&siteid=60&pageid=36526&newsview=46814>

